

УДК 159.923:174(043.3)

О. В. Ямницький

аспірант Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

РОЛЬ СУБ'ЄКТНОЇ АКТИВНОСТІ В ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНЬОГО ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

У статті представлений аналіз проблеми суб'єктної активності особистості та її роль у процесі становлення особистості майбутнього практичного психолога та його професійно-ціннісної сфери. Показано, що реалізуватися як суб'єкт життєдіяльності та професіонал можливо лише за умов переживання власної суб'єктності як буттєвості сьогодення та бажаності майбутнього. Суб'єктність майбутнього практичного психолога може проявлятися як дотримання стимулюючих впливів середовища та вплив на середовище з метою рішення задач життєтворчості.

Ключові слова: професіоналізм, особистість майбутнього практичного психолога, суб'єктність, суб'єктна активність

Постановка проблеми. Основна складність та методологічна неоднозначність дослідження професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього практичного психолога полягає у відсутності інтегральної психологічної моделі його професіоналізму, що пов'язано з кардинальною зміною змісту та форм професійної практики психолога. Ми згодні з існуючою в сучасній психологічній науці думкою, що практичний психолог сьогодні — це не тільки суб'єкт професійної діяльності, але й суб'єкт перетворювального процесу, в якому він виступає проблематизатором, проектувальником, конструктором, організатором і безпосереднім учасником взаємодії, і, що особливо значимо в контексті нашого концептуального підходу, практичний психолог стає носієм певної особистісної позиції, що передбачає вільне та свідоме самовизначення у власній психологічній практиці, прийняття відповідальності за її наслідки (В. Г. Панок, Н. В. Чепелева, Н. Ф. Шевченко та ін.).

Виділення нерозв'язаних раніше частин проблеми. Виходячи з цього особливого значення набуває розкриття властивостей особистості майбутнього практичного психолога як суб'єкта життєдіяльності, загальної структури суб'єктності та заломлення цих категорій через становлення його професійно-ціннісних орієнтацій.

Основна мета статті полягає у теоретичному аналізі проблеми ролі суб'єктної активності в процесі становлення професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього практичного психолога

Виклад основного матеріалу. Для нашого теоретико-емпіричного дослідження важливою виступає теза про специфіку взаємодії суб'єкта і об'єкта, яка фактично формує образ світу, що опосередкує зовнішні впли-

ви (Л. К. Велитченко). Суб'єктність практичного психолога відображає поліфункціональність та багатогранність його особистості та репертуарну складність його діяльності: вона віддзеркалюється у особистісному стилі (J. M. Oldhem, L. D. Morris), індивідуальному стилі діяльності, загальному когнітивному стилі та особистісній когнітивній складності (А. В. Петровський, М. Г. Ярошевський), індивідуальних особливостях створення особистісної та професійної моделі світу (В. М. Аллахвердов), рефлексуванні самого процесу праці (Л. П. Урванцев).

Л. К. Велитченко розглядає суб'єктність як основний предикат суб'єкта [2]. В контексті побудови основних моделей професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх практичних психологів особливого значення набуває теза вченого про переживання індивідом суб'єктності як буттєвості сьогодення та бажаності майбутнього. Суб'єктність майбутнього практичного психолога може проявлятися як:

- дотримання стимулюючих впливів середовища;
- вплив на середовище з метою рішення задач життєтворчості.

Тобто в даному контексті ми можемо говорити про активність особистості як суб'єкта життєдіяльності, причому ця активність буде проявлятися на різних рівнях:

- повсякденному (існування соціоіндивіда);
- репродуктивному (засвоєння та відтворення нових знань та форм роботи);
- творчому (самоствердження, саморозвиток).

Одним з перших понять в сучасній науці, що відбивають активність людини як суб'єкта своєї життєдіяльності, можна вважати «самоактуалізацію» в гуманістичній психології А. Маслоу, «активність» С. Л. Рубінштейна та І. А. Джидарьяна та «надситуативну активність» В. А. Петровського; у руслі когнітивного біхевіоризму така активність отримала найменування «інтернальності» і «самоефективності»; у психоаналізі близьким за змістом є поняття «ідентичність» за Е. Еріксоном, в акмеології — «самореалізація», «самодетермінація», «зрілість», «професіоналізм».

Найбільш повно поняття «людина як активний суб'єкт своєї життєдіяльності» було сформульоване і розвинене С. Л. Рубінштейном, К. О. Абульхановою-Славською, А. В. Брушлінським, В. О. Татенком.

Дослідження професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх практичних психологів дозволяє нам уточнити основний зміст поняття «активність практичного психолога як суб'єкта своєї життєдіяльності» наступним чином: це вищий психологічний і духовний стан особистості майбутнього фахівця в галузі практичної психології, якісно новий спосіб його самоорганізації, самокоординації і саморегуляції, який залежить від міри інтеграції неоднозначних, динамічних зовнішніх і суперечливих внутрішніх умов розвитку особистості, особливого ставлення до світу, до діяльності, до себе; це прийняття ролі активного суб'єкта своєї життєдіяльності в цілому.

Для становлення професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього практичного психолога важливим є розуміння, що спочатку особистість не є

суб'єктом своєї життєдіяльності, але може набути цієї особливої якості в процесі свого розвитку і професійного становлення.

Щоб особистість стала активним суб'єктом, мають бути виконані наступні умови:

- успішне вирішення внутрішніх і зовнішніх протиріч;
- забезпечення відповідності між особистістю і діяльністю;
- оптимальна організація усіх просторів її життєвої активності (від емоційної саморегуляції до уміння отримувати практичні результати в практичній діяльності). На наш погляд, цей алгоритм становлення особистості як активного суб'єкта може бути екстрапольований на формування професійно-ціннісної сфери практичного психолога та його провідних індивідуально-особистісних конструктів.

Розвиваючи концепцію особистості як суб'єкта життєдіяльності С. Л. Рубінштейна, К. О. Абульханова-Славська виділила три взаємопов'язані просторово-часові і ціннісно-сміслові модальності:

- «життєва позиція» як результат досягнень особистості, що акумулює її минулий досвід.
- «лінія життя» як траєкторія життєвого руху особистості (що має ту або іншу «геометричну форму») і
- «життєва перспектива» як досягнутий рівень і якість життя (ціннісне, духовне, матеріальне), що відкриває особистості нові можливості для самореалізації [1].

Сукупність цих понять дозволяє детальніше описувати логіку життєвого руху особистості, його темпи, рівні, масштаби, взаємозв'язки з чинниками середовища. Життєвий просторово-часовий континуум особистості виступає характеристикою її ціннісного, особистісного часу, а не тільки біологічною або соціологічною періодизацією життєвого шляху.

Вивчення суб'єктності майбутнього практичного психолога через темпоральні парадигми є інноваційним, оскільки, як підкреслює З. О. Кіреєва, час виступає не тільки як універсальна категорія буття, первинна реальність як простір та матерія, але й водночас постає універсальною характеристикою психіки, що детермінує особливості сприйняття, мислення, пам'яті, переживань та виступає важливою складовою життєдіяльності професіонала [3]. Важливо, що в процесі взаємодії з темпоральною дійсністю індивідуально-динамічні особливості психіки, переживання та індивідуальний досвід, соціокультурні феномени формують образ світу суб'єкта та його темпоральний аспект. На наш погляд, подібний підхід може бути узятий за основу розуміння динаміки професійного становлення майбутнього практичного психолога, його професійно-ціннісної сфери, життєвих та професійних стратегій, перспектив тощо.

Активність особистості — це її здатність поєднувати самоорганізацію з організацією життя, яка проявляється у трьох більш конкретних здібностях:

- 1) прискоренні (інтенсивність, наповненість, потенціювання часу);
- 2) встановленні зв'язків та зміни заданої часової послідовності при одночасності діяльності, спілкування, подій життя;

3) своєчасності — здібності погоджувати вирішальний момент своєї активності з часом зовнішньої ситуації, завдання, події.

Сама особистість розглядається як інтегратор, організатор, координатор різних часів. Виділяють три екзистенціальні простори, в яких особистість по-різному виконує свої темпоральні функції: перший — це простір організму, тіла, другий — простір людської діяльності, а третій — простір усього життя. Людина в процесі свого становлення як суб'єкта опановує свою особистість як засіб і можливість успішної професійної діяльності і життєдіяльності в цілому. Але, як відмічає В. О. Татенко, задіяний до розвитку суб'єктний механізм накопичення і привласнення досвіду набуває онтогенетичної доцільності лише за умови, що цей досвід оцінюється і переоцінюється суб'єктом як значущий для його теперішнього існування і подальшого розвитку [7]. Тобто одним із способів розвитку зрілого індивіда як суб'єкта активності стає вчинок — індивідуально і соціально відповідальний творчий акт свідомої сутнісної самоактуалізації людини. За В. А. Роменцем суб'єкт активності виявляється найбільш повно у формі особистості, істотною формою прояву якої є вчинок. На думку вченого, вчинок — це логічний осередок суб'єкта психічної активності. Для нашого концептуального підходу до моделі професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього практичного психолога важливою є теза В. А. Роменця щодо психологічної зрілості особистості. Якщо до настання дорослості, підкреслює вчений, вся активність індивіда зосереджена на «оформленні» себе як суб'єкта, то пізніше на зміну «формальним» приходять «змістовно-значеннєві» онтогенетичні цінності і цілі, а сама людина вступає у етап свого зрілого, справжнього буття. На наш погляд, виділені В. А. Роменцем поступальні вчинкові психогенетичні кроки не тільки відповідають функціональній логіці розгортання суб'єктної активності за В. О. Татенком, але й розкривають етапи становлення особистості фахівця у галузі практичної психології:

– учинок сутнісного самопокладання (не тільки розкриває самостійність, автономність у постановці мети, але й має суб'єктну ціннісно-смыслову спрямованість на створення нового і унікального в собі і у світі);

– учинок самопотенціювання (функціонально підпорядковується учинку сутнісного самопокладання та виходить з нього на основі принципу зобов'язування);

– учинок самовизначення (означає формування у суб'єкта наміру і рішення щодо потреби і можливості практичного втілення сутнісного проекту свого буття);

– учинок самоактуалізації (виступає способом реалізації наміру самоактуалізації, на цій стадії відбувається діяльність зі втілення задуманого);

– учинок самооцінювання (підбиває підсумок виконання суб'єктом його смисложиттєвої програми; індивід, який сутнісно самостверджується у особистісній та професійній сферах, має знайти у собі внутрішню силу або реально оцінити себе і свої досягнення);

– учинок самоаперцепції (результати і способи особистісного становлення фіксуються в індивідуальному досвіді індивіда, слугують основою для

його наступних діянь, усе позитивне в структурі особистості майбутнього практичного психолога має зберігатися у його досвіді шляхом відпрацювання, вправлення, тренінгу: щоб сутнісно «бути» і «відбутися» суб'єкт повинен дещо відповідно «мати», долаючи перешкоди, накопичувати досвід сутнісних самоперетворювань);

– учинок самовиховання (означає потребу і можливість трансценденції людини у глибини власної самості і переживання того, наскільки її реальне емпіричне існування відповідає її людській сутності; в діяльності практичного психолога даний учинок розкриває необхідність у супервізії) (цит. за: [7]).

Для нас це твердження важливе, оскільки наші досліджувані — це не просто майбутні практичні психологи, вони, у першу чергу, є носіями психологічних особливостей своєї вікової групи, що суттєво підсилює прояви та специфіку їх професійно-ціннісної орієнтації. Саме в екзистенціальному переживанні необхідності «втілення» сутнісного в собі, у покладанні на себе повної відповідальності за самоздійснення і реалізацію цього відповідального переживання у вчинку починає стверджувати себе зріла суб'єктність.

Отже, в контексті дослідження професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх практичних психологів усе більш очевидними стають необхідність подальшого розвитку поняття «суб'єкт діяльності» і диференціювання різних його якостей, станів, його генезису у зв'язку з результатами трудової діяльності, його становлення як професіонала, як активного суб'єкта своєї життєдіяльності. У даному випадку доцільною, на наш погляд, є орієнтація на основні положення ієрархічної структури особистості за Д. О. Леонтьєвим, яка найбільш точно розкриває місце професійно-ціннісних орієнтацій в загальній структурі особистості майбутнього практичного психолога.

I. Вищий рівень — рівень ядерних структур:

- 1) свобода, відповідальність, духовність;
- 2) шляхи, які ми (нам) вибираємо («Життєвий шлях особистості»);
- 3) «Я» («Я-концепція»).

II. Відносини особистості зі світом:

- 1) людина у світі і світ в людині;
- 2) смисли, потреби, цінності;
- 3) стосунки;
- 4) конструкти;
- 5) смисли життя.

III. Експресивно-інструментальний рівень:

- 1) характер (типові форми зовнішнього прояву);
- 2) здібності (загальний інтелект, креативність);
- 3) соціальні ролі.

Висновки. Таким чином, які б значимі та різноманітні цілі особистість перед собою не ставила, реалізуватися як суб'єкт життєдіяльності та професіонал можливо лише за умов переживання власної суб'єктності як буттєвості сьогодення та бажаності майбутнього. Суб'єктність майбутнього практичного психолога може проявлятися як дотримання стимулю-

ючих впливів середовища та вплив на середовище з метою рішення задач життєтворчості. Дослідження професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх практичних психологів дозволяє доповнити основний зміст поняття «активність практичного психолога як суб'єкта життєдіяльності» наступним чином: це вищий психологічний і духовний стан особистості майбутнього фахівця в галузі практичної психології, якісно новий спосіб його самоорганізації, самокоординації і саморегуляції, який залежить від міри інтеграції неоднозначних, динамічних зовнішніх і суперечливих внутрішніх умов розвитку особистості, особливого ставлення до світу, до діяльності, до себе; це прийняття ролі активного суб'єкта своєї життєдіяльності в цілому і у професійному просторі.

Список використаних джерел і літератури

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. — М.: Наука, 1980. — 334 с.
2. Велитченко Л. К. Суб'єкт і його атрибутивні категорії /Л. К. Велитченко // Наука і освіта. — 2008. — № 4–5. — С. 69–73.
3. Киреева З. А. Время — аспект функционирования образа мира / З. А. Киреева // Наука і освіта. — 2013. — № 1–2. — С.44–48.
4. Кон И. С. В поисках себя / И. С. Кон. — М.: Педагогика, 1984. — 336 с.
5. Мехайлюк Л. М. Особливості становлення професійної самосвідомості студентів художніх факультетів в освітньому середовищі / Мехайлюк Л. М. // Актуальні проблеми психології. — Київ, 2006. — Т.7, вип. 9. — С. 45–49.
6. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание. — М.: Политиздат, 1982. — 300 с.
7. Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / В. О. Татенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. — К.: Либідь, 2006. — С. 316–358.

References

1. Abulhanova-Slavskaya K. O. Deyatelnost i psihologiya lichnosti [Activity and psychology of personality]. — M.: Nauka, 1980. — 334 p.
2. Velitchenko L. K. Sub'ekt i yogo atributivni kategorii [Subject and him attributive categories] // Nauka i osvita. — 2008. — N 4–5. — P. 69–73.
3. Kireeva Z. A. Vremia — aspekt funkcionirovaniya obraza mira [Time is an aspect of functioning of the world character] // Nauka i osvita. — 2013. — N 1–2. — P. 44–48.
4. Kon I. S. V poiskah sebya [In search of itself]. — M.: Pedagogika, 1984. — 336 p.
5. Mehayluk L. M. Osoblivosti stanovlennya profesiynoi samosvidomosti studentiv hudognih fakultetiv v osvitniomu seredoicshi [Features of becoming of professional consciousness of students of artistic faculties are in an educational environment] // Aktualni problemy Psihologii. — K., 2006. — T. 7, vyp. 9. — S. 45–49.
6. Spirkin A. G. Soznanie i samosoznanie [Consciousness and self-consciousness]. — M.: Politizdat, 1982. — 300 p.
7. Tatenko V. O. Sub'ektно-vchinkova paradigma v suchasniy psihologii [Subject-act of paradigm in modern psychology]. — K.: Lybid, 2006. — P. 316–358.

А. В. Ямницкий

аспирант Южноукраинского национального педагогического университета имени К. Д. Ушинского

РОЛЬ СУБЪЕКТНОЙ АКТИВНОСТИ В ПРОЦЕССЕ СТАНОВЛЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ БУДУЩЕГО ПРАКТИЧЕСКОГО ПСИХОЛОГА

Резюме

В статье представлен анализ проблемы субъектной активности личности и ее роль в процессе становления личности будущего практического психолога и его профессионально-ценностной сферы. Показано, что реализоваться как субъект жизнедеятельности и профессионал возможно лишь при условиях переживания собственной субъектности как бытийности в нынешнем времени и желательности будущего. Субъектность будущего практического психолога может проявляться как соблюдение стимулирующих влияний среды и влияние на среду с целью решения задач жизнетворчества.

Ключевые слова: профессионализм, личность будущего практического психолога, субъектность, субъектная активность.

Yamnickyy Aleksandr

graduate student of the of South Ukrainian K. D. Ushinsky national pedagogical university

A ROLE OF SUBJECT ACTIVITY IS IN THE PROCESS OF BECOMING OF THE PROFESSIONALLY-VALUED ORIENTATIONS OF FUTURE PRACTICAL PSYCHOLOGIST

Abstract

In the article the presented analysis of problem of subject activity of personality and her role in the making of personality of future practical psychologist and him the professionally-valued sphere. It is shown that realized as a subject of vital functions and professional maybe only at the terms of experiencing of own subject as beingness present time and desirability of the future. The subject of future practical psychologist can show up as an observance of stimulant influences of environment and influence on an environment with the aim of decision of tasks of життєтворчості.

Key words: professionalism, personality of future practical psychologist, subject, subject activity

Стаття надійшла до редакції 19.11.2014